

Çağdaş Sosyal Teoride Antonio Gramsci

Antonio Gramsci in Contemporary Social Theory

Dr. Kenan TAZEFİDAN¹, Doktora Öğrencisi Semra PORSUK²

Öz

Bu çalışmanın temel amacı, çağdaş sosyal teoride Gramsci'nin görüşlerine odaklanmaktır. Güney İtalya'da 1891 yılında doğan Gramsci, hegemonya kuramıyla çağdaş sosyal teoriye ve modern sosyolojiye önemli derecede katkı yapmış bir teorisyendir. Gramsci, zihin dünyasında konuları analiz ederken ağırlıklı olarak hegemonya sözcüğünü kullanmıştır. Bu anlamda, Gramsci deyince akla gelen ilk kavram hegemonyadır. Hegemonya tahakkümle tezatlık oluştursa da temelde tahakküm ve hegemonya yan yanadır. Onun hegemonyaya verdiği önem anlamında sivil toplum-politik toplum ayrımına değinilmelidir. Gramsci, politik toplumun tahakküm temelli yapısının karşısına sivil toplumu öne çıkarır. Burada kilit nokta, politik toplumun zora dayalı niteliğine karşı sivil toplumun hegemonyaya bağlı yapısının konulmuş olmasıdır. Bu bağlamda, işin içine hegemonyayla birlikte ideoloji de girmektedir. Gramsci, politika ve iradeyi ön plana çıkarırken, hegemonyanın toplumsal meşruluk sorunu halledildikten sonra kurulduğunu ifade eder. Gramsci, 20. yüzyılın ilk yarısının en önemli Post- Marksist düşünürlerindedir. Bir üstyapı teorisyeni olan Gramsci, Marx'ın yapı odaklı çözümlerine ek olarak yeni anlamlar ilave etmiştir. Bu yönüyle de Gramsci, üstyapısal alanı daha fazla önemsemiştir. Gramsci, sosyolojik tahlillerinde ekonomik etkenlerin yanı sıra esas olarak kültürel alanın önemine dikkat çekmiştir. Bu çalışma, literatür taramasıyla elde edilen verilerle Gramsci'nin sivil toplum, hegemonya, üst yapı, ideoloji, kültür ve aydınlar gibi konularına yer verilmiştir. Ayrıca, yaşamı ve düşünce dünyasını saptama ve yorumlama amacı taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hegemonya, sivil toplum, üstyapı, ideoloji, aydınlar

Makale Türü: Araştırma

Abstract

The main purpose of this study is to focus on Gramsci's views in contemporary social theory. Gramsci, born in Southern Italy in 1891, is a theorist who has made significant contributions to contemporary social theory and modern sociology with his theory of hegemony. Gramsci mainly used the word hegemony while analyzing the issues in the world of mind. In this sense, the first concept that comes to mind when Gramsci is mentioned is hegemony. Although hegemony contrasts with domination, basically domination and hegemony are side by side. In the sense of the importance he gives to hegemony, the distinction between civil society and political society should be mentioned. Gramsci brings civil society to the fore as opposed to the domination-based structure of political society. The key point here is that the hegemonic structure of civil society is opposed to the coercive nature of political society. In this context, ideology comes into play along with hegemony. While emphasizing politics and will, Gramsci states that hegemony is established after the problem of social legitimacy is resolved. Gramsci is one of the most important Post-Marxist thinkers of the first half of the 20th century. Gramsci, a superstructure theorist, added new meanings to Marx's structure-oriented analyzes. In this respect, Gramsci gave more importance to the superstructural area. Gramsci, in his sociological analysis, drew attention to the importance of the cultural field, as well as economic factors. In this study, Gramsci's subjects such as civil society, hegemony, superstructure, ideology, culture and intellectuals are included with the data obtained from the literature review. In addition, it aims to determine and interpret life and world of thought.

Keywords: Hegemony, civil society, superstructure, ideology, intellectuals

¹kenant.fidan@hotmail.com

²Inönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, sosyologsemra@hotmail.com

Paper Type: Research

Giriş

Modernite, Batı literatüründe bir bilinç eleştirisi olarak ortaya çıkmıştır. Bu coğrafyada aşağı yukarı üç yüz yıldır, insanlığın birikimini ‘değişim ve ilerleme’ olarak iddia etmek, söz konusu eleştirinin temelini oluşturan geleneksel bir tutumdur. Modernite’nin bize sunduğu bu değişim ve ilerleme ilkelerinin ideolojik bakımdan çıktığı zirveyi bize bu zirvenin bile ulaşılabilecek son evre olmadığını ifade edecektir (Akkaya Kia, 2006, s. 1).

Sosyal teoriyi anlamak, teorik yükü ağır olan metinleri daha anlaşılır kılmak bir anlamda modern düşünceyi anlamakla eş değerdir. Sosyal teorinin temel problemiyle hemhal olmak, bireyi toplumu ve dünyayı daha doğru anlamamıza ve yorumlamamıza imkân tanır. Sosyal teorinin günümüzde karşılaştığı en temel problemler toplumsal gerçekliğin farklı yönlerinin birbiriyle nasıl ilişkiler içinde olduklarıyla ilişkilidir. Bu noktada gerek klasikler gerekse çağdaş teorisyenler olsun bu problemlerle ilgili farklı ilginç cevaplar üretmişlerdir.

Kanımız odur ki, Marksist teoriye özgün katkıları olan Antonio Gramsci, Batıda son yirmi yıldır üzerinde en fazla tartışılan düşün adamlarından birisidir. 1960’lı yıllarda Marksist teorinin tarihi “Althussercilik”in saltanatı ile aynileşmişse de o zaman, şimdi hiç kuşkusuz yeni bir aşama olan “Gramscizm”e girmiş bulunuyoruz. Son birkaç yıldır Antonio Gramsci’nin çalışmalarına karşı eşi görülmemiş bir ilgi gelişimine tanık oluyoruz ve onun düşüncesinin etkisi, Marksist araştırmanın farklı alanlarında şimdikinden çok geniştir. Bu anlamda Gramsci çağdaş sosyal teoriye damgasını vurmuş isimler arasında yer alır.

Gramsci, sosyoloji ve sosyal teorinin üzerinde durduğu modernlik üzerinde kafa yormuştur. Bu noktada Antonio Gramsci’ye ve onun üzerinden geliştirilen düşünce çeşitliliğine baktığımızda, Gramsci’nin hapisane yazılarının kendi zamanı içerisinde bir öneme sahiptir. Bu anlamda, bu eseri kendi tarihi bağlamı çerçevesinde kavrayarak anlayabilmemiz gerekir. Bu çalışmanın temel amacı, Gramsci’nin temel yapıtlarından ve onun üzerinde yazılanlardan yola çıkarak Türkiye’nin düşün yaşamına Gramsci’yi daha anlaşılır kılmaktır. Bu yönüyle çalışma, Gramsci’nin düşüncesinde bir ileri adım olmuş oldu.

Marksist literatürde önemli bir yer tutan Gramsci, “tarihsel blok”, “hegemonya” “aydınların işlevi” gibi kavramlarla ördüğü sivil toplum fikri aracılığıyla meseleye ilişkin açmazlara açılım sağlamış önemli bir entelektüel eylem adamıdır. Sivil toplum- politik toplum ayrımı üzerinde duran Gramsci, tahakküme dayalı politik yapının karşısına sivil toplumu koyar. Burada kilit nokta, politik toplumun tahakküme dayalı özelliğine karşı sivil toplumun hegemonyaya ait yapısının varlığıdır. Hegemonyayla beraber ideoloji de işin içine karışmaktadır. O, politika ve aklı öne sürerken hegemonyanın toplumsal meşruluk problemini çözdükten sonra inşa edildiğini vurgular.

Marks toplumların ekonomik koşullarına bağlı olarak bilişsel bir dönüşüm ile devrim yapılmasını amaçlarken Gramsci ekonomik şartların var olan koşullarla radikal bir devrimle değiştirilmesinin imkânsız olduğunu sezmiş ve kültürel boyutuna eğilerek alternatif bir yol izlemiştir.

Ünlü İtalyan düşünürü ve politikacısı Gramsci hakkında yazılan literatüre bakıldığında genellikle kendisiyle özdeşleştirilen hegemonya kavramı çok önemli bir yer edinmektedir. Sivil toplumda hegemonyanın yeri nedir? Hegemonya, sivil toplumda nasıl inşa edilir? Hegemonyanın inşasında politik toplumun işlevi nedir? Bu yöndeki birbiriyle ilintili soruları da doğurmaktadır. Bir teorisyeni veya herhangi bir olguyu, yeni sorularla ya da sorunsallarla konuyu aydınlatmak amacıyla yeniden okumak ve yeniden yorumlamak onu yeniden yazmayı da gerektirir. Söz konusu kişi çağdaş sosyal teorisyen Antonio Gramsci olunca bu mevzunun anlaşılması noktasında iş biraz daha çetrefilli bir hal almaktadır. İşte bu anlamda bu çalışma, Gramsci’yi değerlendirme noktasında yeniden okuma gayretinin ürünüdür.

Bu çalışma dünyada belirli dönemlerde yaşanan ve toplumsal farklılaşmada belirleyici olmuş politik, ekonomik, sosyo-kültürel olaylar, farklılaşmalar ve gelişmelerin tecrübe edildiği tarihsel bağlamıyla ünlü İtalyan düşünürü ve politikacısı Gramsci'nin sosyal teorideki yeri değerlendirilmiştir. Böyle bir çalışmanın yapılmış olması dünyadaki ekonomik, siyasi, kültürel ve çevresel hadiselerin topluma yansımalarını, İtalya'da dönem içinde yaşanan Faşist rejimin baskısının nasıl bir etki bıraktığının anlaşılması ve bu etkinin incelenmesini anlaşılır kılmaktır. Bu eksende bu çalışma, 1928'lerdeki Faşist İtalya'sının sosyolojik boyutunu ve Gramsci'nin içinde doğduğu dönemin dilini kavrama ve bu konularda bir fikir sahibi olma hedefine ulaşmayı amaçlamaktadır.

1. Gramsci'nin Özgünlüğü ve Entelektüel Portresi

*Her şeye soğuk gözle ve huzurla bakıyorum
ve çocukça yanlısamalardan yapmasam da öyleyim
Kaderimin hapishanede çürümeye mahkûm olmadığına kesin olarak ikna oldum.*³

Antonio Gramsci, 22 Ocak 1891'de Güney İtalya'da dünyaya gelmiştir. Günümüzde, Marksizme yaptığı özgün katkılar ve İtalyan devrimci hareketi içindeki etkin rolünden dolayı hem bir teorisyen hem de eylem adamı olarak kabul edilen Gramsci, Sardunya'nın küçük bir kasabasında, Ales'te, dar gelirlili küçük burjuva bir ailenin yedi çocuğundan altıncısı olarak dünyaya gelmiştir. Kambur, hastalıklı ve içine kapalı bir kişi olmasına rağmen ailenin içinde bulunduğu olumsuz şartlar yüzünden 11 yaşında okulu bırakarak çalışmak zorunda kalmış fakat 13 yaşında okula yeniden dönebilmiş ve aynı zamanda özel ders vererek ve ya yazmanlık yaparak aile bütçesine katkıda bulunmuştur. Bu seneler esnasında adadaki çobanların ve köylülerin içinde yaşadıkları korkunç fakirliğe bire bir şahit olan Gramsci'nin düşüncesinin gelişmesinde bu gözlemlerin büyük etkisi olduğu aşikârdır (Ercan, 2000, s. 30).

Çağımızın en büyük Marksist düşünürlerinden ve işçi sınıfı öncülerinden olan Gramsci, günümüzde yirminci yüzyıl toplum kuramının bir klasiği olarak kabul edilir. Gramsci'nin ilgi alanları çok geniştir: Tarih, toplumbilim, antropoloji, edebiyat incelemeleri, uluslararası ilişkiler ve siyasal kuramlar gibi birçok alanda önemli referans noktası olmuştur. Gramsci'nin *Hapishane Defterleri* 1920'li yılların sonlarıyla 1930'ların başlarında bir hapishane hücrelerinin son derece zor şartlarında yazılmış fakat II. Dünya Savaşı'ndan sonra yayınlanabilmiştir. Bu noktada, Gramsci'nin düşüncesi, İtalya'nın 1950'ler ve 1960'larda İtalyan Komünist Partisi öncülüğünde popülerleşmiştir (Thomas, 2013, s. 13).

Antonio Gramsci, sosyal bilimlerde özellikle de sosyolojide ön planda olan sosyal teorisyenlerdendir. Günümüzün en kayda değer sosyal teorisyenleri arasındadır. Gramsci, yaşadığı dönemden ziyade günümüzde daha etkili bir hale gelmiştir. Kapitalist toplumların çelişkileri, problemleri, arızaları ve defoları görünür hale geldikçe kapitalizmin en radikal eleştirmenlerinden ve çok etkili bir düşünür olan Gramsci önemli hale gelmiştir (Kızılcçelik, 2018, s. 22).

Kısa ömründe birçok düşünce ustasının fikirlerinden etkilenecek okumalar yapmıştır. Bunların başında Nicollo Machiavelli gelir. Gramsci, Machiavelli'nin 'sıradan siyasetçi' her devrin adamı olduğu söyleminin siyasette doğru olmadığını, onun kendi döneminin adamı olduğunu vurgulamıştır. Siyasal tasarımlar bağlamı açısından askeri ustalık ile uğraşan, bunu da düşüncesinin merkezi başka yerde olduğundan, tek taraflı bir şekilde yapan bir siyasetçi olarak kabul edilmelidir (Gramsci, 2011, s. 132-133). Gramsci, Machiavelli'nin sadece bir bilim adamı olmadığını, ondan aynı zamanda 'olması gereken' ile ilgilenen, güçlü tutkulara sahip ve

³A. Gramsci: Tatiana Schucht'a Mektup; 19 mart 1927. Akt: Joseph A. Buttigieg, "The Legacy of Antonio Gramsci" (1986), Publishedby: Duka University Press.

siyasette aktif rol alan bir siyasetçi olarak bahseder (Gramsci, 1984, s. 72-73).

Gramsci'nin *Modern Prens'i* Machiavelli'nin *Prens* eserinin çizgisinde düzenlenen bir siyaset bilimi çalışması için bir araya getirilerek bir takım siyaset bilimi fikrine genel bir başlık taşıdığı söylenebilir. Prens'in en tipik özelliği, sistematik bir çalışma niteliği taşımasıdır. Siyasal ideoloji ile siyaset biliminin mit olarak kaynaştığı 'yaşayan' bir çalışmadır (Gramsci, 2014, s. 109). Machiavelli'nin düşüncelerine önem veren Gramsci, Machiavelli'nin bahsettiği yeni prense karşı o da modern bir prensten bahseder. Bu nedenle Gramsci, ikinci Machiavelli olarak ifade edilebilir. Gramsci'nin etkilendiği bir diğer kişi Hegel'dir. Hegel'in sivil toplum kavramından etkilenen Gramsci, bu sözcüğe farklı bir önemiyet kazandırmıştır.

Gramsci'nin fikirlerinin şekillenmesinde Marx'ın önemli bir yeri vardır. Onun, Marx "Hiç tartışmasız çağımızın en büyük siyasal dehasıydı" söyleminden de bu önem anlaşılmaktadır (Gramsci, 1989, s. 23). Marx'ın Machiavelli'ye nispeten siyaset ve tarih bilimlerine getirdiği yenilik, 'insan doğası' nın sabit ve durağan olmadığını, bu yüzden siyaset biliminin somut içeriğinin tarihsel bakımdan gelişen bir organizma olarak görmesi ile anlaşılmaktadır (Gramsci, 2012a, s. 166).

Antonio Gramsci, Marx'ın temel teorik ve kavramsal temellendirmelerinden yola çıkarak Marksist bir politik teorinin öncülüğünü yapmıştır. 1920'li yıllarda İtalya'da sosyalist bir devrim yapmayı amaçlayan politik hamle ile liderlik etmiş, işçi sınıfı mücadelelerini örgütlemiş bir fikir ve eylem adamıdır. Bunun yanında, Marx'ın teorisini kapitalizmin vahşi kapitalizme dönüştüğü, kapitalist devletin henüz yeni oluşmaya başladığı bir zamanda geliştirmiştir. Gramsci ise, teorik formülasyonlarını, kapitalist sistemin ekonomik, politik ve ideolojik olarak Marx'ın öngörülerinin çok ötesinde bir esneklik, dayanıklılık ve yerleşiklik kazanarak teknelci ve emperyalist bir aşamaya ulaştığı, kapitalist devletin ise buna koşut olarak gelişip karmaşıklaştığı bir ortamda yaptığı gözlemlere dayanarak oluşturulmuştur (Özgül, 2015: 13). Bu noktada burjuva sosyolojisi, kapitalist toplum düzenini korumak için Marx'ın sosyolojisine karşı olarak oluşturulmuş politik bir söylemdir. Burjuva sosyolojisi varlığını Marx'a borçludur (Kızılcık, 2013b, s. 1).

Marx'a göre, bir toplumdaki üretim ağlarının tamamı o toplumun temel yapısını/altyapısını veya iktisadi yapısını meydana getirir. Altyapı, maddi üretim alanının haricinde olan sosyal fenomenlerin ekonomik tabanlı olarak üretim ilişkilerinin sosyal fonksiyonunu oluşturur. Maddi üretim güçlerinin bir şekli konumunda bulunan üretim ilişkileri, toplumdaki üstyapısal alanın şemasını belirler. Marx'a göre, toplumda altyapı en son kerede üstyapıya şekil verir ve onu belirler (Kızılcık, 2013c, s. 154). Marx'ın zihin dünyasına göre, gerçekte, "toplumsal ilişki biçimi" –altyapı- toplumsal emek üretkenliğinin gelişip serpilmesine bağlıdır (Bobbio ve Texier, 1982).

Marksizm'in siyasal fikirde otoriter temsilci ve 20. yüzyılın çağdaş siyaset kuramına katkılarıyla ün kazanan Gramsci, teori ve pratiği bir araya getirme, düşünce ile eylemi beraber düşünme yeteneği ile düşünsel farklılığını, yaşamı ve çalışmaları ile ortaya koymuş bir teorisyendir. (Yaralı Akkaya, 2014, s. 35). Gramsci'nin fikir sisteminin filizlenmesinde farklı motivasyon ve olgular vardır. Bu olgular 'Güney İtalya Sorunu', '1789 Fransız Devrimi' ve 'Rus Devrim Deneyimi' olarak sayabiliriz. Gramsci'nin Marksizm ile tanışması Güney İtalya sorunuyla olmuştur. Fransız Devrimi, onun bir devrim aşamasındayken veya gerçekleştirirken 'aydınlar'ın etkin rol alacağı önemini kavramasına yol almıştır. Bu anlamda, Gramsci'nin politik çıkarımlarının merkezinde 'Rus Devriminin Deneyimi' ise onun Doğu ve Batı toplumları arasındaki açmazı gözlemlediği ve buradan da strateji geliştirdiği bir tarihsel olgudur (Güler, 2019, s. 22). Bu anlamda, Gramsci'nin hegemonya analizine bakıldığında Doğu-Batı üzerinde durduğu görülmüştür. Doğu-Batı ayrımı yaparken ön yargılı bir tavır içindedir. Ona göre, gerçek 'uygarlık' Batı'dır. Bunun nedeninin ise Doğu'nun yalnızca iç dünyaya odaklanarak sorgulama aşamasında kalmasıdır (Gramsci, 2012b, s. 43). Gramsci, Batıda devlet ile sivil toplum arasında paralel bir ilişki bulunurken, doğuda devletin her şey olduğunu ifade etmiştir

(Gramsci, 1984, s. 120).

2. Gramsci'nin Metodolojisi

Antonio Gramsci düşüncesinin çok özgün bir yönü vardır. O, yepyeni bir Marksist araştırma alanı açar. Gramsci'nin işçi sınıfını ulusun bir parçası olarak kavraması, "onu, ulusu tarihsel ve toplumsal bir gerçeklik olarak Marksist teori içinde bütünleştirmemiz için bize bir temel sağlayan tek Marksist düşünür yapar". Bu yönüyle, ulusal sorun aslında Marksist teorinin en ciddi şekilde eksik olduğu alanlardan biridir ve sorunun doğru bir şekilde ortaya konulması bugün her zamankinden daha acildir. Marx, her zaman, asla bütünleştirmeyi başaramadığı iki farklı ve birleşik olmayan kavramsal "çift" ile çalıştığını belirtir. Bir yanda Kapital'deki üretim tarzının analizinde yapı/üst yapı çifti, diğer yandan da tarihsel ve politik analizlerde (yani toplumsal formasyon düzeyinde) devlet/sivil toplum çiftidir. Fakat bu ikinci çift, Marx'ta çoğu zaman betimleyici olarak kalır ve Marx, üretim tarzının analizini toplumsal formasyonun analiziyle ifade ederken, iki analiz türünü asla aynı kavramsal düzeyde bütünleştirmeyi başaramaz. İşte Gramsci'nin büyük özgünlüğü, bu soruları yanıtlama ve "siyaset-sınıf-devlet" ve "halk-ulus- devlet" arasında bağlantı kurarak Marx'ın iki karşıt çiftini kavramsal olarak birleştirme ve böylece Marksist teori içinde bir bütün olarak toparlanma girişiminde yatmaktadır (Mouffe, 1979: 9). Marx, entelektüel yaşamının özünü ekonomik toplumsal kuruluşun incelenmesine ayırırken Gramsci, üstyapısal kuruluşların irdelenmesine ayırmıştır (Bobio ve Texier, 1982: 58). Gramsci, Marx'ın üstyapısal yorumcusu ve devamcisidir. Marshall Berman (2005: 13), Marksizm hakkında şu değerlendirmede bulunur: "Marksizm yaşamım boyunca benim bir parçam oldu. Altmışıma merdiven dayadım dayamasına ya, hala bunun nasılını niçinini anlama, öğrenme çabasından vazgeçmiş değilim" diyerek Marksizm üzerinde kafa yormaya devam etmiştir.

Gramsci, Marx'ın yorumcularındandır. Bunun yanı sıra Marxist teoriye katkılar sunmuştur. O, sosyoloji ve onun metod problemine kafa yormuştur. Gramsci, sosyolojinin neliği üzerinde düşünmüştür (Kızılçelik, 2018, s. 34). On dokuzuncu ve yirminci yüzyıl Marksizmi temel almış ve onun temel aldığı hegemonya kavramı bir dönüm noktası olarak kabul görmüştür (Bates, 1975, s. 354). Gramsci modern Marksizm'in 'üstyapı teorisyeni' olarak bilinir. Bu anlamıyla yapı ve üstyapılar Gramsci'ye göre tarihsel Materyalizmin en kritik problemidir. Bu ilişkilerin yönünü tespit etmek için iki temel ilkeye başvurmuştur: İlki, hiçbir toplum önemli ve yeterli koşulları yerine getirmemiş veya gelişip olması bir amaç için kendine görev olarak görmez. İkincisi, hiçbir toplum iç ilişkilerinde gizli bütün hayat formlarını tüketmeden ortadan kalkmayacağıdır. Gramsci'ye göre, bir yapı üzerinde çalışırken kalıcı olan ile rastgele olanı ayırt etmek gerekir. Rastgele olan, siyasal eleştiriselliğin yolunu açarken, kalıcı olan sosyotarihsel eleştiriselliği destekler. Rastgele olan, siyasi grupları ve kişiliklerin analizlerine imkân tanırken kalıcı olan, geniş sosyal gruplaşmaların analiz edilmesine destek olur (Gramsci, 1984, s. 77; 2012a, s. 195).

Gramsci'ye göre bilim de bir üst yapıdır. Bilimin bir üst yapı olduğunu, onun bütün dönemlerde gölgede kaldığı, hâkim ideoloji ve tamamından öte din tarafından sistem dışı bırakıldığı fikri ile sabittir. Araçların bilimi ve teknik birikimi, Hıristiyanlara dönük cadı avı gibi düşünölmüştür. Bilim, kendisini hiçbir zaman çıplak bir obje olarak takdim etmez. Daima bir ideolojinin gömleğini giyer (Gramsci, 2012a, s. 165).

Gramsci, genellikle 20. yüzyılın önde gelen Marksist teorisyenlerden birisi olarak anılır. Ona göre sosyalist devrim doğal olarak meydana gelmez. Gramsci'nin hedefi, radikal sosyalistler ile kitlelere devrimci değişimi gerçekleştirmede hakiki ve faal rol tanımlayan hümanist bir tavır ve alternatif olacak bir bilimsel Marksist tutum sergilemektir. Ona göre sosyalizm, ne determinist tarihsel bir yapının ne de ekonomik kuralların mutlak bir neticesidir. Halkın katılım sağlamasını ve bilhassa ideolojik ve ahlaki öncülüğün toplumlara yol göstermesi ve rehberlik etmesini, bütüncül bir ulusal halk iradesi inşa etmesini zorunlu kılar (Slattery, 2010, s. 241).

Gramsci'nin fikirleri çok farklı açılardan yorumlanmıştır. Bazı akımlar Gramsci'nin kültür çözümlenmeleri mevzusuna odaklanırken; aydınlar, sivil toplum, tarihsel blok ve hegemonya çözümlenmelerini odağa alarak inceleyen bazı değerlendirmelere de rastlanabilmektedir. Bu noktada, Antonio Gramsci'nin kapsamlı ve bütünleştirici fikirleri hegemonya kuramı üzerine yaptığı çözümlenmede kendini gösterir (Dural, 2012, s. 39). Hegemonya teorisinin temel önerisini ise şu şekilde açıklar: Entelektüeller hegemonya yaratmada başarısız oldukları ölçüde iktidar sınıf, devletin zorlayıcı aygıtına geri döner (Bates, 1975, s. 354). Buradan şu sonuca varılabilir ki: Gramsci, kültürel ve entelektüel faktörlerin önemine dikkat çekmiştir.

3. Gramsci'nin Hegemonya Teorisi

Antonio Gramsci'nin fikrinin üzerinde geliştiği arka planı sağlayan Marksist sorunsalının ana hatlarını çizdikten sonra, şimdi bu çalışmanın temel sorununa, yani Gramsci'nin Marksist ideoloji teorisine katkısı üzerinde durmakta fayda vardır. Bu yönüyle de ilk başta Gramsci'nin hegemonya kavramını sunduğu metinleri inceleyerek başlayacağız. Daha sonra, bunun Marksist ideoloji teorisi açısından doğurduğu sonuçları tartışacağız.

Hegemonya kavramı ilk olarak Gramsci'nin 1926'daki Güney Sorunu Üzerine Notlardaki çalışmasında ortaya çıkmıştır (Mouffe, 1979: 178). Hegemonyayı ideoloji kavramı olarak kullanan Gramsci bu terimi, iktidarı arzulayan ve iktidardan vazgeçmek istemeyen her toplumsal grubun benimsediği dünya görüşünü tanımlayan bir yol olarak görür. (Ransome, 2011, s. 171).

Antonio Gramsci, felsefe ve sosyoloji alanlarında çok değişik konuları özgün bir şekilde ele alıp değerlendirmiştir. Bu noktada üst yapı, tarihsel blok, sınıf savaşımları, devlet, sivil toplum, aydınlar, ideoloji, eğitim, pedagoji, kapitalizm, faşizm, sosyalizm, komünizm vb. konulara odaklanmıştır. Gramsci, ele aldığı konuları analiz ederken büyük çoğunlukla "hegemonya" sözcüğünü kullanmıştır. Bu yönüyle de Gramsci denilince akla gelen ilk terim 'hegemonya'dır (Borg ve diğ., 2011, s. 13, Akt. Kızılcelik, 2018, s. 40). Antonio Gramsci, Marksizm'in göz ardı edilen yönleri üzerinde durmuştur. O, hegemonya, rıza ve sivil toplumun önemine dikkat çekmiştir. Baskı ve zor kullanmanın toplumu yönlendirmede yeterli olmadığını ileri sürmüş, bu yüzden hegemonya kuramını kullanmıştır (Bükrücü, vd, 2015, s. 9).

Gramsci, aydınların farklı kategorilerinin tarihsel oluşum süreçlerini farklı şekillerde ilerlediğini ve bunun da en önemli iki tanesini şu şekilde açıklar: Birincisi, iktisadi üretim evreninde oluşan her toplumsal grubun kendisiyle organik olarak kendisine türdeşlik ve iktisadi sınırdaki rolüne ait bilinçlendiren bir aydınlar kategorisi mevcuttur. Yani aydın, bir grubun toplumsal hegemonyasını ve o grubun devlete ait tahakkümü örgütleme işlevine sahiptir. İkincisi, iktisadi yapı aracılığıyla meydana gelmiş her toplumsal sosyal ve siyasi yapıdaki en karmaşık değişimde bile kesintiye uğramadan tarihsel bir sürekliliği temsil ederek hazırda var olan aydın kategorilerine rastlanmıştır. Bu kategorilerin en belirginini ise uzun bir süre bir dizi önemli hizmeti elinde tutmuş kilise aydınlarıdır (Gramsci, 2012a, s. 218-219).

İlk olarak Grekler döneminde bir devletin veya yöneticinin bir diğerini egemenliği altına almasını açıklamak amacıyla kullanılan hegemonya kavramı, Gramsci'nin kültür ve ideoloji, kitle devrimi vurgusu bu çerçevede değerlendirilebilir. Gramsci bu kavramı daha sonra bir sosyal sınıfın diğer sosyal sınıf üzerinde egemenliğini, ideolojisini, fikrini, dünya görüşünü kısmen zora dayalı fakat çoğunluğu ikna aracılığıyla veya kabul ettirerek aşılama çalışması şeklinde genişletmiştir. Ona göre kavramı, askeri olmasının yanında ideolojik bir yöntem bağlamında, üretim araçları kadar hâkim fikirlerin kontrolü olarak da izah edilir. Bu perspektif ile kapitalizmin 20. yy.'daki gücü, onun sadece Batıdaki hâkim ekonomik sistem bakımından gücün yerine bireyler olarak işçiler, tüketiciler ve yurttaşların düşünme ve davranış şekillerinin kontrolündedir (Slattery, 2010, s. 241). Hegemonya, Gramsci'nin yaşamında bir dönüm noktasını teşkil etmektedir. Bir teori girişiminde bulunan Gramsci, birkaç modern Marksist'ten biridir.

Perry Anderson, *Batı Marksizmi Üzerine Düşünceler* isimli çalışmasında, “Batı Marksizmi”nin önemli kişilerini şöyle sıralar: Korsch, Lukacs, Marcuse, Gramsci, Benjamin, Horkheimer, Adorno, Lefebvre, DellaVolpe, Sartre, Goldmann, Althusser ve Colletti’yi kabul eder. Bunun yanı sıra Batı Marksizmi 1920’lerde görünen, 1960’larda güçlenen Korsch, Lukacs, Gramsci ve Eleştirel Teorisyenlerin bazı üyelerinin Horkheimer, Adorno ve Marcuse eserlerde yer edinen bir fikirler silsilesidir. Bu teorisyenler içerisinde Gramsci ve özellikle Lukacs sürekli bir şekilde Batı Marksizmi’nin öncüleridir. Batı Marksizminin kurucuları arasında Lukacs’ın ismi daha sık zikredilir. Ayrıca Frankfurt Okulu kurucularının Marksizm hakkındaki fikirlerinin şekillenmesinde de otorite olan Lukacs, Marxist teoriye süreklilik kazandırmak, Batı Marksizmi’ni aktifleştirmek için ‘ideoloji’ kavramına eğilirken Gramsci ise, ‘hegemonya’ kavramı üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu anlamda, Gramsci’nin anahtar konumdaki kavramı ideolojiden ziyade hegemonyadır. Gramsci’nin çalışmalarında önemli bir yer alan hegemonya sözcüğünün temeli, Lenin’in çalışmalarına uzanır. Bu kavram, Ekim Devrim’inden önce Rusya işçi hareketi kargaşasında en fazla zikredilen sözcüklerdendir (Kızılcılık, 2013a, s. 70-72).

Dönemin şartlarını araştırıp analizlerinde doğrulara ulaşan Marks’ın yolundan giden Gramsci de kendi döneminin şartlarını araştırarak literatüre büyük katkı sağlamıştır. Marks’ın fikirlerinden esinlenen Gramsci proleterya hâkimiyetinin kurulması için gereken hareket yasalarını ve pratiklerini hegemonya kavramı ile ifade etmiştir (Ocak, 2018, s. 65). Klasik Marksistlerin araçsalcılığının ve ekonomizminin yanı sıra, bazı çağdaş Marksistler ilhamlarını İtalyan Komünist Partisi’nin eski öncülerinden Antonio Gramsci’nin etik rasyonalizminden alırlar. Gramsci’nin hegemonya kavramı Ortodoks realist kullanımdan ayrıdır. Bir devletin diğer devletler üzerindeki egemenliğine referansta bulunur. Bu noktada, Max Weber tarafından kullanılan manada ‘üzerine güç’ün doğrudan uygulanması dediğimiz şeyin durumudur. Gramsci’ye göre hegemonya, güçlerin ilişkisini bir düzlemde analiz etmek için kullanılan bir kavramdır. Hegemonik bir düzen, öncelikle sınıflar arasındaki ve devlet ile sivil toplum arasındaki ilişkileri baskıdan ziyade rızanın belirlediği bir düzendir. Gramsci’nin devlet kavramı, belirli koşullar altında (örneğin Anglo-Sakson ülkelerinde) genellikle devlet ve sivil toplum arasında organik bir kaynaşmanın olduğu bir gerçekliği yansıtan ‘genişletilmiş’ ve bütüncül bir ifadedir. Bu devlet kavramı, liberal iktisatçıların oldukça dar bir şekilde tanımlanmış ‘gece bekçisi’ devleti ve Bismarck ile ilişkilendirilen ‘müdahaleci’ devletle çelişir (Gill ve Law, 1989, s. 476).

Sovyet komünizminin sert ortodoks tutumuna, temel başka göstererek hegemonya kavramı ile Gramsci, savaş-sonrası Marksizm’i kayda değer seviyede etkilemiştir. O, gelişmiş kapitalizmin karmaşık özelliği ile 1930’ların Batı Avrupa’sında faşist rejimler altındaki işçi sınıflarında görülmeyen devrimci zihnin olmayışı gibi yeni yaklaşımlar getirmiştir. Gramsci, bunun yanında alternatif olabilecek sosyalist bir strateji ile gücü ele geçirerek devam ettirme amacı ile şiddet uygulamayı kabul eden Bolşevik siyasal devrim modelinin yanı sıra, Batılı toplumlara ait liberal reformları ve ferdi haklarına sahip çıkmayı ileri sürdü. Gramsci, iktidara sahip olmadan önce işçi sınıfının göz önünde bulundurması gereken şeyin kendi alternatif hegemonyası ya da dünya görüşünü sunarak başka bir deyişle kapitalist kültürü eleştirmek ve ortadan kaldırmakla kapitalizmin kusurlarını, sömürü ve baskıcı yapısını sergilemektedir. Böylece yeni ve özgür toplumsal düzen için bir zemin oluşturmakta kullanabilecek yeni sosyalist ‘sağduyu’ devrimine sürükleyen ve devamında işçilerin kuvvetini sağlamaştıran ve yasallaştıran bir karşı hegemonya oluşturarak yönetici sınıfın hegemonyasını yok etmektedir (Slattery, 2010, s. 241).

Jean Baudrillard, hegemonyadan kastettiği şey, kapitalist veya egemen grupların maddi hükümranlığını devam ettirme şekillerindedir. Bu noktada, 19. ve 20. yüzyıl süresince Marx’tan Althusser’e, Gramsci’den Debord’a bütün çözümler bu çerçeveye uygun bir niteliğe sahiptir (Baudrillard, 2017, s. 13). Baudrillard hegemonya ile kapitalist ya da egemen sınıfın hâkimiyetini koruma arasında bir ilişkinin olduğunu ileri sürmüştür. Gramsci de devleti egemen sınıfla iç içe olan bir yapı olarak düşünmüş ve şu cümlelerle izah etmiştir: “Tarihin

yasaları, devlet olarak örgütlenmiş mülk sahibi sınıf tarafından konulmuştur. Devlet, her zaman tarihin başoyuncusu olmuştur. Çünkü mülk sahibi sınıfın gücü devletin dışlarında toplanır; mülk sahibi sınıf, devletin bünyesinde rekabetin doğurduğu çatışmaların ve ayrılıkların ötesinde, kendini disipline sokar ve birlik içinde kendini örgütler; bunu yapmasının amacı, rekabetin en yüksek aşamasına varıncaya kadar, yani toplumun düzenlenmesi ve yönetilmesinde en başta gelen rolü, iktidarı elde etmek için verilecek sınıf mücadelesine kadar, kendi ayrıcalıklı durumunun olduğu gibi kalmasını sağlamaktır” (Gramsci, 1989, s. 20).

Gramsci devletin neliğini, devlet, siyasal toplum ile sivil toplumun toplamından yani baskı zırhıyla korunan hegemonya olarak formüle etmiştir (Gramsci, 2012, s. 217-218). Kısacası devlet hegemonya ve diktatordan oluşmaktadır (Anderson, 2007, s. 44).

Gramsci, yönetici sınıfın ideolojik yapının örgütlenişinde etkili olan ve kamuoyunu etkileyen bir takım ideolojik materyallerden bahseder: siyasi gazeteler, bilimsel, edebi, her tür yayın, filolojik, popüler vb. dini yayınları da içeren farklı dergilerdir. Yine buna ek olarak ideolojik yapının dinamik parçası olsa da tek dinamiği değildir. Kamuoyunu doğrudan veya dolaylı olarak etkisi altına alan her şeyi kapsar. “Kütüphaneler, okullar, farklı oluşumlar ve gruplar, caddelerin mimarisi, şekli ve isimleri” olarak sayılabilir (Gramsci, 2012a, s. 66). Gramsci, her bireyin kendiliğinden ve bilinçsizce de olsa bir dünya görüşüne sahip olması bağlamında ideolojinin taşıyıcısı olduğunu ifade eder. Sözü edilen bu ideolojinin popüler bilinçte yansımaları dil, din, inanç, folklor gibi unsurlarda tezahür eder. Gramsci, Marx’a benzer bir şekilde bu ideolojiler içinde en yaygın ve en geniş ölçüde kabul gören bağlamıyla en popüler ideolojiyi din olarak kabul eder (Yakar, 2008, s. 108).

Günümüz dünyasında kapitalizm ekonomik bir sistem olmasının yanında ayrıca bir yaşam şeklidir. O ticaret, tüketim ve kazanç elde etme gibi görüşlerin yanında kültürden spora çalışma hayatından boş zaman etkinliklerine kısaca yaşamın bütün bölümlerine girmiştir. Para elde etme, alışveriş arzusu, varlıklı ve şöhretli hayat tarzlarına özenme, Batı toplumunun esas değer ve saikleridir. Sony, Ford ve Mc Donald’s gibi büyük işletmeler bir taraftan insanları alışveriş yapma konusunda daha fazla yönlendirirken, diğer taraftan yeni kazanç ve piyasa yaratma eğilimindedirler.

Ekonomik egemenlik ya da asker gücü ideolojik güç olarak görmeyen Gramsci’ye göre en zirve hegemonya şekli zorlamanın yansımasıdır. Kapitalizm, günümüz Batı toplumunda yalnızca zihinlerde değil kalplerinde de yaşatmaya devam etmektedir (Slattery, 2010, s. 241).

Gramsci’nin hegemonya çözümlemesi yapısal ve ekonomik boyutundan koparıp sadece kültürel bir üst yapı olgusu bağlamında çözümleyerek önemli derecede tarif eden yorumlara rastlamak mümkündür. Ancak Gramsci’nin kendisi hiçbir kuşkuyla yer bırakmayacak şekilde “hegemonya eğer etik-politik ise ekonomik boyutu olmadan var olamaz.” demektedir. Yani, hegemonya, küresel üretimde karar verici hâkim gücün sadece kültürel ve siyasi ayrıcalığını değil aynı zamanda bu sınıfın ekonomik menfaatini göz önünde bulundurmayı zorunlu kılar. Hegemonyanın bu boyutu, hâkim sınıfın ittifak yaptığı diğer sınıfların iktidar bloğuna belli bir çizgiye kadar kendi maddi çıkarlarını zedelemeyecek şekilde alt sınıflara taviz verir. Çünkü hegemonya, hâkim sınıfın kendi çıkarlarının yanında diğerlerinin ekonomik çıkarlarını da gözetenek onlarla bir anlaşma ortamı sağlayabilmesidir (Özgüden, 2015, s. 60-61).

Gramsci, hegemonya kavramını Marksist egemen ideoloji anlayışına indirgemese de kavramı geliştirirken ideoloji ile ilişkisini kurarak bu kavramın Marx’la fikrîsel bağlantısını da ortaya koymuştur (Özgüden, 2015: 63). Batıda klasik dönem sonrasına bakıldığında bugün en çok saygı duyulan isim Marksist düşünür Gramsci’dir. Hegemonya kavramı kadar hiçbir kavram sol düşüncede farklı biçimlerde işlenmemiştir (Anderson, 2007, s. 17).

Antonio Gramsci’nin benimsediği hegemonya kavramının çok uzun bir tarihi arka planı vardır. Hegemonya sözcüğünün tarihini idrak etmek, Gramsci’nin eserlerindeki fonksiyonunu anlamada büyük bir öneme sahiptir. Gegemonia (hegemonya sözcüğünün Rusçası) terimi 1890-

1917'ye kadar Rus Sosyal-Demokrat hareketinin en temel siyasi sloganları arasında yer aldı (Anderson: 2007, s. 31).

Gramsci'nin düşünce dünyasında çok önemli bir yere sahip olan hegemonya kelimesi Yunanca hegemon kelimesinden gelmektedir. Bu noktada, kelime birbiriyle ilgili iki anlamı vardır: birincisi, geleneksel anlamıyla yöneticinin kim olduğu, önder anlamını taşımaktadır. İkinci olarak, yol gösterici yani yolu arayan ya da gösteren kişi anlamındaydı (Sanbonmatsu, 2007, s. 211).

Hegemonya kavramı Gramsci'ye göre, sözcüğünün esas iki ögesi rıza ve ikna olan entelektüel ve ahlaki bir öncü şeklinde ifade edilir. Toplumsal grubun veya sınıfın; öğretilerinin toplumun tamamının evrensel olarak geçerli olduğu kabul edildiği kültürel ve ideolojik inanç sistemlerini, topluma izah etmek ve aktarmak gibi hegemonik bir rolü olduğu ifade edilebilir (Fontana: 2013, s. 272).

Gramsci'ye göre, hegemonya kavramı yönetici sınıf olarak proleterya aracılığıyla Lenin tarafından oluşturulan teze ve bu yönetim pratiğine denk gelir. Hegemonya, proleterya diktatörlüğünü başka bir deyişle egemen sınıfın karşıt sınıflar üzerinden vazgeçilmez olarak uygulayacağı zorlamayı mecbur kılar. Gramsci'nin hegemonya sözcüğüyle vermek istediği mesaj, sadece proleterya diktatörlüğü kavramına tepki gösterecek bir sansürü yatıştırma gayesi gütmek. Gramsci, hegemonya kavramıyla 'siyasetin tanımının hükümetin etkinlikleri ve devlet erkinin operasyonlarından insanların dünyayı anlama biçimleri sorununa doğru genişlemesi' olarak okur. Ayrıca Gramsci, hegemonya kavramını egemen sosyal sınıfın farklı sosyal denetim şekillerini izah etmek için kullanmıştır. Bu bağlamda, "Gramsci, işçi sınıfının feodal bir düzene karşı, burjuva devrimindeki rolü bağlamında üretilmiş hegemonya kavramını, istikrarlı bir sermaye toplumunda işçi sınıfı üzerinde burjuva egemenlik mekanizmasını kapsayacak kadar genişletmiştir." Netice itibarıyla Gramsci hegemonya işçi kavramıyla her çeşit güç ilişkilerini, bu ilişkilerin belirli somut yaşanma şekillerini analiz etmeye çalışmıştır (Kızılçelik, 2013a, s. 72-73). Bu kavramla Gramsci, bir sınıfın diğer sınıf üstündeki hâkimiyetine işaret etmiştir.

4. Gramsci ve Sivil Toplum

Ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel alanlarda yaşanan değişim ve dönüşümler, yeni kavram ve kurumların ortaya çıkmasına ve genişleyerek yaygınlaşmasına sebep olmuştur. Bu değişim ve dönüşüm Batı toplumunda sivil toplumun ortaya çıkmasına zemin oluşturmuştur. Siyaset bilimi aydınlarının kavramın neliği konusunda anlaştıkları tek bir tanımdan bahsetmek mümkün değildir. Entelektüeller, bu kavramı yaşanan zaman ve mekân çerçevesinde farklı manalar atfetmişlerdir. Bu düşünürler sivil toplum kavramını siyasal, sosyal, içinde yaşadıkları toplumun tarihsel arka planı, ekonomik ve kültürel yapısına göre farklı biçimlerde tanımlamışlardır. Bazı siyasal entelektüeller, sivil toplumu kutsal olarak görebilecek kadar önem atfedilen bir kavram ya da kurum şeklinde değerlendirirken bazıları da düşünürlerin sivil toplumu resmi ideolojilerin ve etkin siyasal elitlerin toplum tarafından içselleştirilmesini sağlama aygıtı olarak kabul ettiklerini görmek mümkündür (Tuncel, 2011, s. 13). Gramsci, "sivil toplum" kavramını Marx'daki gibi üretim ve değişim ilişkileri bağlamıyla ele almaktan ziyade, daha çok üstyapısal etkinliklerin bir uğrağı olarak ele almıştır (Bobbio ve Texier, 1982: 59).

Klasik anlamda sivil toplumu ele alan ilk filozof Hegel'dir. O, sivil toplumu siyasal toplumundan (devlet) ayrı düşünmüştür. Hegel'e kadar sivil toplum kavramı, siyasal toplumu da kapsayan bir anlamda kullanıldığı anlaşılmaktadır. Ancak Hegel sivil toplumu, modern demokrasilerde anlaşılan manasıyla kullanmamıştır (Tuncel, 2011, s. 62).

Hegel, idealist bir devletin mevcudiyetini savunduğundan sivil toplumu, aile ile devlet arasında bir geçiş aşaması şeklinde görür. Marx ise bu kavramı, 18. yüzyılda ortaya çıkmaya başlamış sermaye birikimini ve özel mülkiyeti ahlaki açıdan kabul eden, siyasal alan ile ekonomik alanı ayırıştıran hukuki düzenlemeler yoluyla var olan ve burjuva sınıfına ait bir ürün

olarak tanıyan bir ifadedir (Tuncel, 2011, s. 14-15). Gramsci' sivil toplum kavramı konusunda Hegel'den ve Karl Marx'tan esinlenmiştir. Marx ile Gramsci, sivil toplum tahlilinde Hegel'i rehber almalarına rağmen farklı yönlerde bir tutum takınmışlardır. Marx, Hegelci "sivil toplum" kavramını "ekonomik ilişkiler bütünlüğü" bağlamıyla analiz ederken; Gramsci, bu kavramı "ideolojik üstyapı kompleksi (bütünlüğü)" bağlamıyla değerlendirmiştir (Portelli, 1982: s. 9-10)., Gramsci'nin hegemonya kavramsallaştırmasında sivil toplum önemli bir yer teşkil eder. Gramsci hegemonya kuramını geliştirirken kullandığı sivil toplum kavramını Hegel'den almıştır (Çelikçi, 2015: s. 13). Hegel'in, sivil toplum kavramı tanımlaması aile ve devlet arasında farklı bir aşama olarak görülmüş ancak Hegel'in devlet ve sivil toplum arasındaki kategorik bir ayrım yapması tarzında anlaşılmalıdır. Hegel'e göre, sivil toplum modern dünyaya ait bir oluşum olup, devleti kabul ettiğini ve bütün gelişmenin devletten sonra olduğunu ileri sürer (Hegel, 2003, s. 220; Akt, Çelikçi, 2015: s. 14).

Sivil toplumun üst yapıları, Gramsci'ye göre modern savaşın siper sistemine benzer. Bazen amansız bir topçu alayı düşman siperlerini yerle bir etmiş gibi görünür ama gerçekte düşmanın savunma hattına yalnızca gelişigüzel bir zarar vermiştir; böylelikle saldıranlar ilerledikçe karşılımlarına etkinliğini devam ettiren bir savunma hattının çıktığını görür. Aynı durum büyük ekonomik buhran zamanlarında siyasette de görülür. Bir kriz, saldırgan birliklerinin kendilerini zaman ve mekânda çok hızlı örgütlenmesini sağlar (Gramsci, 2014, s. 28).

Kötü şartlar altında geçirdiği kısa yaşam serüveni boyunca, gelişen kapitalizm karşısında, komünizmin nasıl hayata geçebileceğine ilişkin olarak Marksizmin içinde barındırdığı genel problemleri çözmeye gayret etmiştir. Gramsci, Marksizme yaptığı özgün katkılardan, özellikle sivil topluma ilişkin tespitlerinden dolayı 20. yüzyılın ilk yarısının en büyük Marksist teorisyenlerinden birisi olarak kabul edilmektedir (Ercan, 2000, s. 30).

Gramsci'nin sosyal teorisinde hegemonya ile sivil toplum kavramları birbiriyle ilişkilidir. Çünkü Gramsci, sivil toplumu sosyal bir grubun, bütün toplum üzerinde politik ve kültürel bir hegemonyası olarak belirtir. Gramsci, Batı'da gelişmiş bir sivil toplumdan, yani devletin temel emaresi olan hegemonyadan bahsetmiştir. Ona göre, sivil toplum, kapitalizm ile sosyalizm arasındaki savaşta sonucu belirleyecek muhabere meydanıdır. Gramsci'ye göre, gelişmiş kapitalist toplumda iktidardaki grup, egemenliğini baskı ile değil, entelektüel ve ahlaki önderlerle sürdürür (Kızılcelik, 2018, s. 45).

17. yüzyıldan itibaren bakıldığında siyasal yapı konusundaki tartışmalardan devlet merkezli ve birey merkezli iki siyasi düşünce akımı ortaya çıkmıştır: Devlet merkezli tarafta Machiavelli, Bodin, Hobbes, Rousseau ve Hegel yer alırken, birey merkezli tarafta ise Locke, Montesquieu, Smith, I. Berlin, Hayek gibi düşünürler bulunmaktadır. Marksist düşünce ise bu iki akımın dışında oluşmuş üçüncü bir çizgiyi temsil etmektedir. Sivil toplum ile devlet ilişkisi hakkındaki tartışmalar bu fikir akımı içinde Marx ve Gramsci tarafından ortaya atılmıştır (Tuncel, 2011, s. 30).

5. Antonio Gramsci'nin Çağdaş Sosyal Teoriye Katkıları

19. yüzyılın çağdaş siyaset kuramına yaptığı katkı ve Marksizm'in siyasal düşüncede önemli temsilcilerinden olan Gramsci, düşünce ile eylemi beraber yapabilme becerisi, teori ve pratiği birleştirme yeteneği ile yaşamı ve eserleriyle ortaya koymuş bir düşündürdür (Yaralı Akkaya, 2014, s. 35). Bu yönüyle Gramsci'nin çalışmalarında yalnızca hâkim sınıfların gücü nasıl ellerinde bulundurdukları değil, güç ve ekonomik tahakkümün yanında siyasal liderlik yoluyla bu gücü ellerinde nasıl, ne şekilde tuttuklarını da göstermeye gayret etmiştir. Bu siyasal tahakküm ortadan kalktığında onun siyasal inişi de birlikte olacaktır. Gramsci *Hapishane Defterleri* 'inde, Fransız Devrimi esnasında kitlelerin özlemlerini kendi propagandalarına katarak köylülerin kitlesel desteğini elde eden Jakobenler 'in başarısını sahip olduğu desteği yaygınlaştırıp netice itibariyle çöken İtalya Parlamentosu'nun başarısızlığı ile yüzleştirir. Gramsci, kapitalist ekonominin hâkim sınıfı konumundaki burjuvazinin, kapitalist ekonominin istikrarsızlığına rağmen sosyalist meydan okumalar karşısında entelektüel üstünlüğünü devam

ettirerek gücü nasıl eline tutabildiğini; muhafazakâr hükümetlerin güç kullanmaktan ziyade kitleleri, hatta proletaryanın büyük bir kesimini kendi düşüncelerinin onların düşünceleri olduğuna inandırarak ne şekilde pasif devrimler gerçekleştirdiklerini göstermiştir (Slattery, 2010, s. 245).

Gramsci, burjuva ideolojisini eleştirebilecek ve sınıf bilincine vakıf olması için işçi sınıfına rehberlik edecek alternatif bir hegemonya oluşturmada otoriter bir konuma sahiptir. Gramsci, organik ve geleneksel entelektüeller, meşrulaştırmada ve sınıf bilinci oluşturmada yetenekli olanlar ve geleneksel olarak topluma bağlı olan ve onun kültürü ve geleneklerini idame ettirmeye çalışanlar şeklinde bir ayrıma gider. Devrimci bir parti, hegemonyasını inşa etmek ve kitleleri kendi tarafına çekmek için ikisinin de desteğine gereksinim duyar. Gramsci Ortodoks Marksizmi, onun pozitivistliğini, ekonomik determinizmini ve tarihsel materyalizme katı bağlılığını çok sert bir şekilde reddeder. Gramsci, otomatik ve kaçınılmaz bir tarihsel gelişme fikrini eleştirir. Ona göre, insanların tarihin gelmesini beklemek yerine tarihlerini yapmak zorunda olduklarını savunmuştur. Kitleler devrimci bir değişimin olmasına inanarak gibi davranmalı ve devam etmek için sınıf ruhuna sahip olmalıdırlar; onlar tarihteki konumları hakkında bilinçli olmak ve onun için de pasif değil aktif bir şekilde mücadele etmek zorundadırlar (Slattery, 2010, s. 245).

Gramsci, modern sosyolojiye ve çağdaş sosyal teoriye ciddi derecede katkı sağlamıştır. Gramsci'ye göre, hegemonya teorisi siyasal alandan başlayarak toplumun bütün alanlarına uzanan bir tahakküm şekli olduğunu vurgulamıştır. Gramsci, hegemonyanın okul, aile, kilise, işyeri, cadde isimleri ve şekilleri ve benzeri kılcal iktidarlar tarafından yürütülmektedir. Gramsci, kapitalizmi ele alırken ekonomik unsurların (temel/altyapının) yanı sıra kültürel alanın (üst-yapısal) unsurların önemini altını çizmiştir. Bu anlamda Antonio Gramsci, kapitalizmin kökeni ve ruhunu kavrama noktasında üst-yapısal (kültürel alana) odaklanmış olmasından ötürü proletaryanın Weber'i olarak adlandırılmıştır (Kızılcılık, 2018, s. 50-51). Kendi yaşadığı dönemin şartlarını inceleyip analizlerinde gerçeklere erişen Marks'ın izinden giden Gramsci de kendi döneminin tikel koşullarını ele alarak literatüre katkı sağlamıştır. Ayrıca dönemin koşullarını ele alan Gramsci, hegemonya kavramı ile ideolojinin nasıl ortaya çıktığını ve nasıl devam edebildiğini kavramaya çalışmıştır.

Sonuç ve Değerlendirme

“Çağdaş Sosyal Teoride Antonio Gramsci adlı bu çalışmanın temel amacı, sosyal teoride Gramsci'nin görüşlerine odaklanmaktır. Çağımızın en büyük Marksist düşünürlerinden ve işçi sınıfı önderlerin olan Gramsci'nin düşüncelerinin keşfedilmesi için sistemli bir çalışmayı da beraberinde getirmektedir. Mussolini, 1926-1937 yılları arasında hapsediği Gramsci için, “bu beynin çalışmasını yirmi yıl durdurmalıyız” şeklinde ifade etmişti. 32 parçadan oluşan *Hapishane Defterleri* bu şartlarda oluştu. Hapishane yaşamının kendisine kazandırdığı yaratıcılık borcu, defterlerin ilk basımından otuz yılın sonunda ödeniyor. Bu anlamda, dönemin hapishane koşullarını ve faşist sansürü de göz önünde tutulursa Gramsci'nin kullandığı dilin öncüye dayattığı bulanıklık, teorisyenin sansürcüleri atlatmak için kullandığı kılık üstesinden gelebilmiştir. Antonio Gramsci, 1930'lu yılların İtalya ve Avrupa'sını geçiş/kaos dönemi olarak değerlendirmiştir. Gramsci'ye göre, bu yıllarda eskinin ölmekte olduğu ancak yeninin doğmadığı bir geçiş dönemidir. Bu anlamda, bu dönemde farklı, hatta marazi oluşumlar ortaya çıkabilmektedir.

Gramsci, Karl Marx'ın teorisini kapitalizmin vahşileştiği kapitalist devletin henüz yeni yeni şekillenmeye başladığı dönemde oluşturmuştur. Bu anlamda, Marx'ın temel teorik tezinden yola çıkan Gramsci, Marksist politik teorisinin savunuculuğunu yapmıştır. Yani Marx'ın üst yapısal anlamda yorumculuğunu üstlenmiştir. Marx'ın ardından Marx'ın çalışmalarının kritiğini yaparak özellikle ideoloji ve toplumsal çözümlemeler ile ilgili görüş ileri süren Gramsci ve Althusser gibi düşünürler Post Marksist olarak adlandırılmaktadır. Marks'ın fikirlerine getirdikleri etkin kritiklerden dolayı Post-Marksizmin oluşmasında büyük katkı

sağlayan düşünürler olarak bilinmektedir.

Antonio Gramsci'nin yaşadığı dönemin koşullarına bakıldığında, Avrupa'da iki dünya savaşları arasında kapitalist sistemin ve devletin politik, ideolojik ve ekonomik seviyelerde derin bir bunalım içerisinde olduğu ve İtalya'da faşizmin en ağır şartlarının yaşandığı bir dönemi içermektedir. Gramsci, 1937'de beyin kanamasından yaşamını yitirir. Ancak özgün görüşleri hala günümüz dünyasını aydınlatmaktadır.

Kaynakça

- Akkaya Kia, R. (2006), *Modernitenin Postmoderniteye Egemenlik ve Hukuk*, İstanbul, Beta Yayıncılık.
- Anderson, P. (2007), *Gramsci: Hegemonya, Doğu-Batı Sorunu ve Strateji*, (Çeviren: Tarık Günersel), İstanbul, Salyangoz Yayınları.
- Bates, T.R., (1975), "Gramsci and the Theory of Hegemony" *Journal of the History of Ideas*, Apr-Jun., Vol. 36, No. 2 (Apr. Jun., pp. 351-366, *Published by University of Pennsylvania Press*, Stable URL: <https://www.jstor.org/stable/2708933>.
- Baudrillard, J. (2017), *Can Çekişen Küresel Güç*, Çeviren: Oğuz Adanır, Ankara, Doğu-Batı Yayınları.
- Berman, M., (2005), *Marksizmle Maceram*, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Bobio, N., ve Texier, J., (1982), *Gramsci ve Sivil Toplum*, Ankara, Savaş Yayınları.
- Buttigieg, J., (1996), "The Legachy of Antonio Gramsci" *Duke University Press*, Boundry2, Spring, 1996, Vol, 14 No. 3, pp. 1-17, *Published by Duke University Press*, Stable URL: <https://www.jstor.org/stable/303230>.
- Bükrücü, Ş. Vd, (2015), Antonio Gramsci'nin Marksist Düşünceye Katkıları, *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 9, (ss. 9-18).
- Çelikçi (2015), "Türkiye'de 1980 Sonrası Süreçte Sivil Toplumun Seyri: Liberal ve Gramsciyan Perspektiflerin Karşılaştırmalı Analizi", *IV Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi-Bildiriler Kitabı II*, Dumlupınar Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Dural, A. Baran, (2012), Antonio Gramsci ve Hegemonya, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:11, Sayı: 39.
- Ercan, H. (2000), Antonio Gramsci ve Sivil Toplum, *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sivas.
- Fontana, B. (2013), *Hegemonya ve İktidar: Gramsci ve Machiavelli Arasındaki ilişki Üzerine*, (Çev: Onur Gayretli), İstanbul, Karkedon Yayıncılık.
- Gill S. and Law D. (1989), 'Global Hegemonya and the Structural Power of Capital' *Wiley on behalf of The International Studies Association*, Stable URL: <https://www.jstor.org/stable/2600523>, *Source: International Studies Quarterly*, Dec., 1989, Vol. 33, No. 4.
- Gramsci, A. (1966), *Hapishane Mektupları*, Çeviren: Atilla Tokatlı, İstanbul, Gün Matbaası.
- Gramsci, A., (1984), *Modern Prens*, (Çev. Pars Esin), Ankara, Birey ve Toplum Yayınları.
- Gramsci, A., (1989), *İtalya'da İşçi Konseyleri Deneyimi*, (Çev. Yusuf Alp), İstanbul, Belge Yayınları.
- Gramsci, A., (2003), *Hapishane Defterleri: Felsefe ve Politika Sorunları*, , Çev. Adnan Cemgil, İstanbul, Belge Yayınları.

- Gramsci, A., (2011), *Hapishane Defterleri*, 1. Cilt, (Editör: Joseph A. Buttigieg), (Çev: Ekrem Ekici), İstanbul, Kalkedon Yayınları.
- Gramsci, A., (2012a), *Hapishane Defterleri*, 2. Cilt, (Editör: Joseph A. Buttigieg), (Çev: Barış Baysal), İstanbul, Kalkedon Yayınları.
- Gramsci, A., (2012b), *Hapishane Defterleri*, 3. Cilt, (Editör: Joseph A. Buttigieg), (Çev: Barış Baysal), İstanbul, Kalkedon Yayınları.
- Gramsci, A., (2014), *Hapishane Defterleri*, 4. Cilt, (Editör: Joseph A. Buttigieg), (Çev: Barış Baysal), İstanbul, Kalkedon Yayınları.
- Güler, B., (2019), Antonio Gramsci'de Hegemonya Kavramı ve Günümüz Siyaset Felsefesine Etkisi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı.
- Kızılçelik, S. (2013a), *Frankfurt Okulu*, Ankara, Anı Yayıncılık.
- Kızılçelik, S. (2013b), *Batı Sosyolojisini Yeniden Düşünmek: Burjuva Sosyolojisi*, Ankara, Anı Yayınları, Cilt: 2.
- Kızılçelik, S. (2013c), *Batı Sosyolojisini Yeniden Düşünmek: Marx'ın Sosyolojisi*, Ankara, Anı Yayınları, Cilt: 1.
- Kızılçelik, S. (2018), *Çağdaş Sosyal Teorisyenler 1. Gramsci, Parsons, Mills, Althusser, Foucault, Goffman ve Bauman'ın Sosyal Teorileri*, Ankara, Ankara, Anı Yayınları.
- Mouffe, C., (1979), *Gramsci And Marxist Theory*, London, Routledge & Kegan Paul, (Edited by Chantal Mouffee).
- Ocak, Z. (2018), "İdeoloji Kavramlarına Marksist ve Post Marksist Yaklaşımlar: Karl Marks, Antonio Gramsci ve Louis Althusser," *Adnan Menderes Üniversitesi Dördüncü Kuvvet Uluslararası Hakemli Dergisi*, ss. 56-74. DOI: 10.33464/dorduncukuvvet.480148.
- Özgüden, M. (2015), *Bir Gramsci Okuması Hegemonya ve Politik Toplum*, Ankara, Phoenix Yayınevi.
- Portelli, H., (1982), *Gramsci ve Tarihsel Blok*, (Çeviren: Kenan Somer), Ankara, Savaş Yayınları.
- Ransome, P.,(2011), *Antonio Gramsci: Yeni Bir Giriş*, (Çeviren: Ali İhsan Başgöl), Ankara, Dipnot Yayınları.
- Sanbonmatsu, J. (2007), *Postmodern Prens: Eleştirel Kuram, Sol Strateji ve Yeni Bir Siyasi Öznenin Oluşumu*, İstanbul, Bağlam Yayıncılık.
- Slaterry, M. (2010), *Sosyolojide Temel Fikirler*, (Haz: Ümit Tatlıcan-Gülhan Demiriz), İstanbul, Sentez Yayınları, 3. Baskı.
- Thomas, Peter D. (2013), *Gramsci Çağı: Felsefe- Hegemonya Marksizm*, , Çeviren: İlker Akçay- Ekrem Ekici, Ankara, Dipnot Yayınları.
- Tuncel, G. (2011), *Sivil Toplum ve Devlet*, Bilsam Yayınları, Malatya.
- Yakar, T.,(2008), "Gramsci'de Doğruya Giden Gizli Yol: 'Sensus Communis'", *Toplum Üzerine Yeni Perspektifler*, (Der. Armağan Öztürk), Ankara, Dipnot Yayınları, (ss. 107-126).
- Yaralı Akkaya, A. (2014), "Antonio Gramsci'de Entellektüelin Bir Eleştirisi Olarak Praksis Düşüncesi", Manisa, Yönetim ve Ekonomi, Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

ARAŞTIRMACILARIN MAKALEYE KATKI ORANI BEYANI

1. yazar katkı oranı : %50
2. yazar katkı oranı : %50